

Steunpunt WAV
Draaischijf voor arbeidsmarktinformatie

Met de mantel der liefde

Een analyse van de combinatie werk en
mantelzorg/kinderzorg in Vlaanderen

Annick Van Woensel

December 2006

Eindrapport WAV

Steunpunt Werkgelegenheid, Arbeid en Vorming
Interuniversitair samenwerkingsverband
E. Van Evenstraat 2 blok C – 3000 Leuven
T:32(0)16 32 32 39 F:32(0)16 32 32 40
steunpunt@wav.kuleuven.be
www.steunpuntwav.be

Met de mantel der liefde

Een analyse van de combinatie werk en mantelzorg/kinderzorg in Vlaanderen

Annick Van Woensel

Een onderzoek in opdracht van de Vlaamse minister van Werk, Onderwijs en Vorming, in het kader van het VIONA-onderzoeksprogramma

Met ondersteuning van het departement Werk en Sociale Economie en het ESF ESF: de Europese bijdrage tot de ontwikkeling van de werkgelegenheid door inzetbaarheid, ondernemerschap, aanpasbaarheid en gelijke kansen te bevorderen en door te investeren in menselijke hulpbronnen

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT
LEUVEN

Acht is meer dan duizend Eindrapportering Steunpunt WAV

Acht is meer dan duizend

Schertsende woordspeling met het telwoord *acht*, in de betekenis van zorgvuldige behartiging van zijn zaken, b.v. goed *acht* slaan op zijn zaken is veel waard; Harreb. I, 9. Ook in het Nederduits komt deze zegswijze voor; zie Eckart, 4: *Acht is mehr as Dûsend*, Acht geben ist besser als Tausende besitzen.

(Bron: Digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren)

Sinds 1991 heeft het Steunpunt WAV aandacht voor cijfers over de arbeidsmarkt. Geen databank of ze werd niet door het Steunpunt WAV uitgediept, geen indicator of hij werd niet ontrafeld. Tussen de talrijke beschikbare data tracht het Steunpunt WAV het juiste gegeven op te sporen en te duiden, het cijfer dat de arbeidsmarkt op de meest nauwkeurige manier kenschetst. Met degelijke analyses en een gezonde scepsis ten aanzien van spectaculaire cijfers, ontwikkelde het Steunpunt WAV zich tot een draaischijf voor betrouwbare en toegankelijke arbeidsmarktinformatie. Want acht slaan op cijfers is meer dan goochelen met duizendtallen.

Na 16 jaar activiteit is het Steunpunt WAV zijn laatste werkingsjaar ingegaan. Vanaf 1 januari 2007 zal een nieuw Steunpunt WSE (Werk en Sociale Economie) het monitoren en de analyse van de Vlaamse arbeidsmarkt voortzetten.

Traditiegetrouw rondt het Steunpunt WAV zijn werkzaamheden af met een ambitieuze jaarrapportering. In acht eindrapporten – die het klassieke Jaarboek vervangen - laat het Steunpunt WAV zijn erfenis achter. Aan de hand van acht verschillende bronnen laten we zien hoe men, afhankelijk van de aard van de bron, het basismateriaal op een verschillende manier moet analyseren, wil men zinvolle uitspraken doen over de werking van onze arbeidsmarkt.

De acht rapporten staan model voor de specifieke bijdrage van het Steunpunt WAV. Ze geven aan op welke manier het Steunpunt WAV slapende bronnen heeft doen ontwaken en tonen hoe ontsloten databronnen nieuwe inzichten kunnen verschaffen over de werking van de arbeidsmarkt.

De acht bronnen zijn uiteenlopend van aard. We doen een beroep op eenmalige en jaarlijks weerkerende enquêtes, op paneldata, administratieve bronnen en steekproeven uit administratieve bronnen. We tonen hoe deze data ontsloten worden, hoe gegevens kunnen gekoppeld worden, welke indicatoren we ontwikkelen en hoe de samenstelling van verschillende bronnen nieuwe analysemogelijkheden creëert.

We willen de lezer evenwel niet tarten met zware methodologische traktaten. Na een beknopte beschrijving van de bron en haar meerwaarde, biedt elk eindrapport een stevige inhoudelijke analyse van een hedendaags arbeidsmarktthema. De acht rapporten behandelen diverse aspecten zoals de loopbaanpatronen van Vlamingen, de combinatie van werk en gezin, de loonverschillen tussen werkenden, het profiel van arbeid in de paritaire comités, enzovoort.

De acht rapporten verschijnen op onze website. U kan ze integraal downloaden via Publicaties, Rapporten, Eindrapporten WAV.

Met een seminar op de Arbeidsmarktonderzoekersdag op 19 december 2006, waarin we deze eindrapporten zullen toelichten, valt definitief het doek over het Steunpunt WAV.

Meer informatie over de laatste Arbeidsmarktonderzoekersdag vindt u op onze website.

Inhoudsopgave

Inleiding	4
DEEL 1 – De Enquête naar de Arbeidskrachten: even kennismaken	5
1.1 Situering	5
1.2 De EAK: een schat aan informatie	7
DEEL 2 – Mantelzorg	8
2.1 Mantelzorgers en hun positie op de arbeidsmarkt	8
2.1.1 Werkzaamheidsgraad van mantelzorgers	10
2.2 Profiel van de werkende mantelzorger	11
2.2.1 Persoonskenmerken	11
2.2.2 Jobprofiel	12
2.3 Flexibiliteit van de werkorganisatie	14
DEEL 3 – Kinderzorg	17
3.1 Gebruik van kinderopvang	17
3.2 Soort kinderopvang	19
3.2.1 Geslacht	20
3.2.2 Onderwijsniveau	20
3.2.3 Statuut	21
3.2.4 Beroepsgroep	22
3.3 Alternatieve kinderopvang	24
Samenvatting	26
Bibliografie	28

Inleiding

Naar goede gewoonte vangen we ook dit laatste WAV-eindrapport in de reeks 'Acht is meer dan duizend' aan met een eerste deel waarin we de gebruikte bron bespreken, met name de Enquête naar de Arbeidskrachten van de FOD Economie – Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie. We gaan na hoe de bron is opgebouwd, welke thema's aan bod komen en wat de meerwaarde is van de ad hoc module die jaarlijks aan de enquête wordt toegevoegd.

De inhoudelijke analyse over de combinatie van werk en zorg omvat twee grote delen. Allereerst focussen we op mantelzorg. Dit is de informele zorg die mensen verlenen aan hulpbehoevenden in de eigen familie- of kennissenkring. We gaan eerst na welke positie Vlaamse mantelzorgers innemen op de arbeidsmarkt en schetsen in een tweede stap een profiel van de werkende mantelzorger naar persoons- en jobkenmerken. Bovendien gaan we na welke mogelijkheden mantelzorgers in hun werksituatie ter beschikking hebben om betaalde arbeid te verzoenen met hun zorgverantwoordelijkheden.

In het derde deel zoomen we in op de combinatie van werk en kinderopvang. We onderzoeken in welke mate Vlaamse werkenden met kinderen jonger dan vijftien jaar gebruikmaken van kinderopvang en of dit verschilt naargelang persoons- en jobkenmerken en de gezinssituatie. Vervolgens bekijken we aan welke vormen van kinderopvang de werkende Vlamingen hun kinderen het meest toevertrouwen en of het gebruik van een bepaald soort kinderopvang samenhangt met persoons- en jobkenmerken van de ouders.

DEEL 1 – De Enquête naar de Arbeidskrachten: even kennismaken

1.1 Situering

De Enquête naar de Arbeidskrachten (EAK) is een sociaaleconomische enquête bij 48 000 huishoudens met als voornaamste doelstelling de bevolking op arbeidsleeftijd in beeld te brengen. In 2005 namen voor het hele land 44 411 huishoudens deel ofwel 88 695 personen van 15 jaar en ouder. Voor het Vlaams Gewest gaat het om een effectieve steekproef van 21 748 huishoudens of 45 077 personen. In België wordt de EAK uitgevoerd door de Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie van de Federale Overheidsdienst Economie, het vroegere Nationaal Instituut voor de Statistiek (NIS). In de periode van 1983 tot en met 1998 werd de EAK eens per jaar georganiseerd in het voorjaar. In 1999 werd de EAK een continue enquête gespreid over het hele jaar, met de bedoeling seizoensverschijnselen en andere trends trimestrieel te kunnen opvolgen. Daarenboven maakt de EAK deel uit van de Europese steekproefenquêtes naar de actieve bevolking die door Eurostat, de statistische dienst van de Europese Unie, worden gecoördineerd. De bedoeling hiervan is om internationaal vergelijkbare cijfers te verzamelen op basis van uniforme definities en dezelfde vraagstellingen.

De bevolking wordt ingedeeld in drie groepen: de werkenden, de werklozen en de niet-beroepsactieven. Elke respondent behoort tot een van deze drie groepen op basis van de definitie van het Internationaal Arbeidsbureau (International Labour Organization of ILO). De gehanteerde criteria zijn erop gericht de geldende definities wereldwijd in alle landen te harmoniseren.

In de EAK wordt een persoon als *werkend* beschouwd als hij of zij gedurende een welbepaalde week, de zogenaamde referentieweek, minstens één uur gewerkt heeft in loondienst, als werknemer, voor eigen rekening of als niet-vergoed meewerkend gezinslid. De persoon die bij uitzondering niet bij machte was zijn of haar werk te verrichten door bijvoorbeeld ziekte, vakantie, kraamverlof, sociaal conflict of slechte weersomstandigheden, wordt ook tot de werkenden gerekend. Ook die personen die op het moment van de bevraging in volledige loopbaanonderbreking zijn of voltijds tijdskrediet opnemen en als dusdanig bij de RVA gekend zijn, worden als werkend beschouwd in de EAK indien de duur van de onderbreking de drie maanden niet overschrijdt.

Een *ILO-werkloze* is iemand die in de referentieweek geen bezoldigde betrekking had, actief op zoek is naar een betrekking én beschikbaar is om binnen de twee weken te beginnen werken. Of de persoon al dan niet is ingeschreven als werkzoekende bij een bemiddelingsinstantie is in dit kader irrelevant. Alle overige personen zijn *niet-beroepsactief*. Het gaat dan onder meer om personen die zich uitsluitend met het huishouden bezighouden, die als vrijwilliger werken, die student, werkonbekwaam of gepensioneerd zijn.

Wat leert de EAK ons?

Van *alle respondenten* is de demografische achtergrond gekend via de EAK: geslacht, leeftijd, burgerlijke stand, nationaliteit en de samenstelling van het huishouden. Van iedere respondent is, zoals vermeld, ook geweten of hij werkend, werkloos of niet-beroepsactief is volgens de ILO-definitie. De EAK bevat ook heel wat variabelen die met onderwijs en opleiding te maken hebben. Ook deze variabelen zijn grotendeels voor alle respondenten gekend. Zo kennen we van iedere respondent het onderwijsniveau aan de hand van het hoogst behaalde diploma.

De EAK geeft voor alle *werkenden* heel wat informatie over de uitgeoefende job. Zo krijgt men onder meer zicht op het beroepsstatuut, de functie, het arbeidsregime, het contracttype en de arbeidswens. Daarnaast komen we te weten waarom een respondent deeltijds en/of tijdelijk werkt en waarom hij of zij tijdens de referentieweek minder of meer uren dan gewoonlijk presteerde. Via het aantal gepresteerde uren kunnen bovendien ook berekeningen gemaakt worden in voltijdse equivalenten. Ook de jobkenmerken van een eventuele tweede betrekking worden bevroegd. Het is vooral in dergelijke kwalitatieve informatie dat de grote meerwaarde van de EAK ligt.

Modules

Sinds 1999 wordt ieder jaar aan de EAK een ad hoc module toegevoegd die een specifiek thema bevroegt. Het gaat om volgende thema's: arbeidsongevallen (1999; in België werd deze module niet toegevoegd), overgang van school naar werk (2000), duur en kenmerken van de arbeidstijd (2001), tewerkstelling van gehandicapten (2002), levenslang leren (2003), werkorganisatie en arbeidstijdregelingen (2004), combinatie van werk en gezin (2005), transitie naar pensioen (2006), arbeidsongevallen en werkgerelateerde gezondheidsproblemen (2007), arbeidsmarktsituatie van migranten en hun onmiddellijke nakomelingen (2008) en intrede van jongeren op de arbeidsmarkt (2009).

Door jaarlijks een specifiek arbeidsmarktgerelateerd onderwerp uit te diepen in een eenmalige enquête, verkrijgen we uitgebreide informatie die bovendien kan gekoppeld worden aan de basisvragenlijst van de EAK, wat meteen een schat aan extra achtergrondvariabelen oplevert. De EAK-basisvragenlijst en de module worden immers voorgelegd aan dezelfde respondenten. Zo is het mogelijk om de informatie uit de module over de combinatie werk en gezin in verband te brengen met persoonskenmerken zoals geslacht, leeftijd, onderwijsniveau en positie op de arbeidsmarkt, maar ook met gezinsvariabelen (de huishoudpositie en de aanwezigheid van inwonende kinderen jonger dan vijftien jaar). Bovendien is voor de werkenden de informatie uit de module ook combineerbaar met hun statuut, beroepsgroep, contracttype, arbeidsregime en type arbeid (waaronder thuiswerk).

De module van 2005 gaat dieper in op de combinatie van werk en gezin en behandelt inhoudelijk twee onderscheiden onderwerpen, namelijk de combinatie van werk en mantelzorg enerzijds en de combinatie van werk en kinderopvang anderzijds. Het is over deze module dat dit WAV-eindrapport handelt. Het rapport valt uiteen in twee inhoudelijke delen. In het eerste deel maken we een profiel op van de werkenden die mantelzorg verlenen en gaan we na welke mogelijkheden zij hebben om hun baan te combineren met deze zorgverantwoordelijkheden. In het tweede deel gaan we na in welke mate werkenden met kinderen jonger dan vijftien jaar gebruik maken van kinderopvang om de combinatie van werk en gezin te realiseren, aan welke vormen van kinderopvang de werkende Vlamingen hun kinderen het meest toevertrouwen en in welke mate het gebruik van kinderopvang samenhangt met persoons- en jobkenmerken van de ouders.

1.2 De EAK: een schat aan informatie

De EAK is niet vrij van kritiek en kent een aantal pijnpunten. Toch wegen deze nadelen niet op tegen de schat aan waardevolle arbeidsmarktinformatie die de EAK als enige bron aanlevert.

Nadelen

De nadelen van de EAK houden verband met de klassieke problemen waarmee alle steekproef-enquêtes geconfronteerd worden. Vooreerst zijn er steekproeffouten die te wijten zijn aan het toevallige karakter van de trekking waarbij, door louter toeval, een mogelijk verschil optreedt tussen de resultaten van een steekproef en de resultaten van een volledige volkstelling of tussen twee steekproeven. Dit maakt dat het EAK-groeicijfer in absolute aantallen een onvoldoende betrouwbare indicator is om de arbeidsmarkt te omschrijven. Twee steekproeven van dezelfde omvang zullen dan naar alle waarschijnlijkheid geen identieke resultaten opleveren.

Ook kunnen er fouten optreden omwille van non-respons, niettegenstaande dat deelname aan de enquête verplicht is. Bepaalde data kunnen eveneens verkeerd zijn doordat de respondent bewust en opzettelijk fout antwoordt. Ook proxy-effecten kunnen leiden tot fouten doordat men bij proxy's wegens afwezigheid niet de persoon zelf, maar een ander lid van het huishouden bevrageert dat dan antwoordt in de plaats van de afwezige persoon. Van de 45 077 personen die deelnamen aan de EAK in het Vlaams Gewest heeft 18,9% deelgenomen via proxy. Verder kunnen fouten ook ontstaan doordat de respondent zich bepaalde zaken niet meer herinnert, door technische problemen, door coderingsfouten, enzovoort.

Ondanks deze problemen geeft de EAK vrij juiste schattingen voor de voornaamste deelpopulaties, dit wil zeggen op het niveau van België en van de gewesten. Toch blijkt dat, naarmate men meer gedetailleerde analyses uitvoert, het risico op fouten toeneemt. In de praktijk moet elke schatting met minder dan 5 000 individuen met grote voorzichtigheid geïnterpreteerd worden.

Voordelen

Zoals gezegd, wegen de vermelde nadelen niet op tegen de voordelen van de EAK. Een van de grootste pluspunten schuilt in de kwalitatieve informatie die de EAK biedt. Respondenten kunnen niet alleen hun feitelijke situatie beschrijven, maar bijvoorbeeld ook redenen voor die situatie schetsen en verzuchtingen uiten. De EAK is ook een van de weinige bronnen in België die informatie verschaft over het onderwijsniveau van de bevolking, een belangrijke verklarende factor voor de arbeidsmarktpositie.

Een ander groot voordeel is de Europese vergelijkbaarheid. De EAK en bij uitbreiding de Labour Force Survey (LFS) die door Eurostat beheerd en beschikbaar gesteld wordt, is een van de weinige bronnen die op een geharmoniseerde manier data verzamelt in alle Europese lidstaten. Daarenboven behoren de EAK en de LFS tot de weinige langlopende enquêtes en zijn het gebruiksvriendelijke bronnen die bovendien relatief snel beschikbaar zijn.

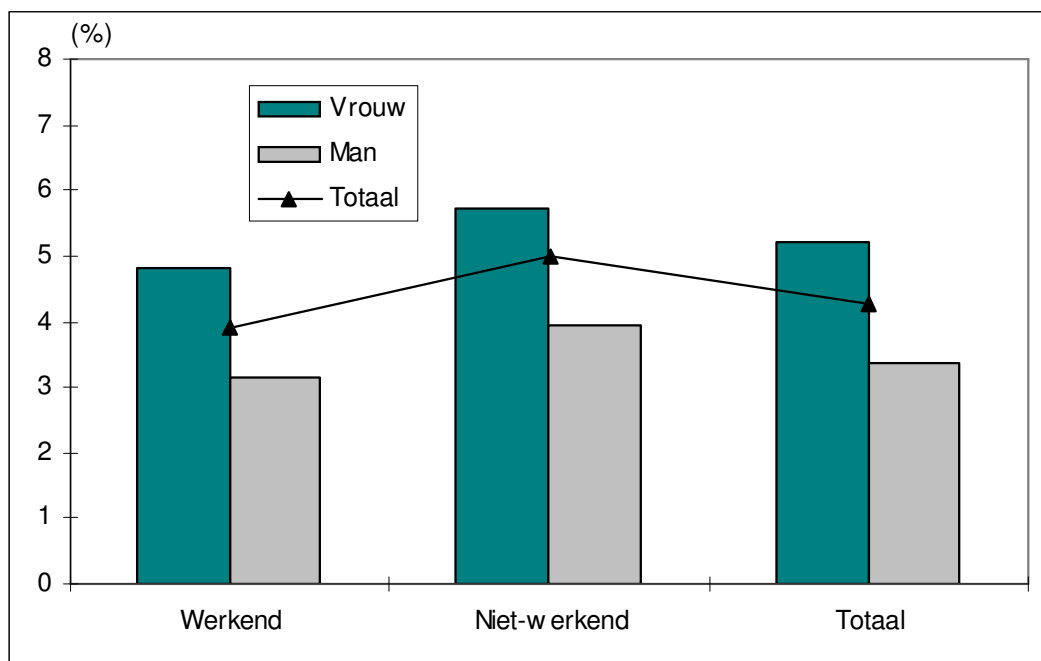
DEEL 2 – Mantelzorg

Mantelzorg is de zorg die mensen verlenen buiten het kader van een beroep en van een vrijwilligersorganisatie aan zorgbehoevende huisgenoten, familieleden, vrienden, kennissen en burens. Meestal wordt het zorgen voor gezonde kinderen niet als mantelzorg beschouwd omdat het nood hebben aan zorg eigen is aan hun natuurlijke ontwikkeling tot volwassene en omdat deze zorg in de loop van hun ontwikkeling in intensiteit afneemt. Dit in tegenstelling tot volwassenen, bij wie de zorgnoden, als deze zich manifesteren, meestal met de tijd in intensiteit toenemen (Potting, 2001; Jacobs & Lodewijckx, 2004). Om die reden beschouwen we op basis van de EAK-module enkel die personen als mantelzorgers die zeggen dat ze regelmatig zorgen voor zorgbehoevende familieleden of vrienden van 15 jaar en ouder. Deze module stelt geen objectieve voorwaarden aan de intensiteit van de zorg of aan de frequentie van het stellen van bepaalde zorgdaden. Dit betekent dat zowel iemand die eenmaal per week boodschappen doet voor de minder mobiele buurvrouw als iemand die intensieve palliatieve zorgen verleent aan de eigen partner in deze enquête als mantelzorger beschouwd wordt.

2.1 Mantelzorgers en hun positie op de arbeidsmarkt

Per 100 Vlamingen zijn er 4,3 die zich inzetten als mantelzorger (figuur 1). Vrouwen zijn beduidend vaker actief in deze informele zorg dan mannen. Het aandeel mantelzorgers in de bevolking bedraagt bij vrouwen 5,2%. Mannen houden het op 3,4%.

Figuur 1. Aandeel mantelzorgers in de bevolking (15-64 jaar) naar geslacht en arbeidsmarktpositie (Vlaams Gewest, 2005)

Bron: FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie, EAK Module 'Combinatie Werk en Gezin' (Bewerking Steunpunt WAV)

Naar arbeidsmarktpositie uitgesplitst, verlenen de niet-werkenden met 5% duidelijk vaker mantelzorg dan de werkenden (3,9%). Niet-werkende vrouwen zijn het vaakst actief als mantelzorger (5,7%). Van de niet-werkende mannen verleent 3,9% informele zorg. Ook bij de werkenden nemen vrouwen het voortouw met 4,8%, tegenover 3,2% bij mannen.

Zorgverantwoordelijkheden kunnen een bepalende factor zijn in de beslissing om al dan niet betaald werk te verrichten, evenals in het aantal uren dat men in een job wil investeren. Voor 42,5% van de mantelzorgers in België (15-64 jaar) heeft de reden om niet te werken of om niet meer uren te werken te maken met zorgopvang. Dit kan een tekort aan zorgopvang inhouden, maar ook de kostprijs en de kwaliteit kunnen een reden zijn. Hier kan hierbij zowel gaan om onbetaalde als om betaalde zorgopvang.

Hoewel de werkenden als groep in relatieve termen minder vaak mantelzorger verlenen dan de niet-werkenden, tellen zij in absolute aantallen meer mantelzorgers in hun rangen dan de niet-werkenden. Anno 2005 zijn er in het Vlaams Gewest 99 800 werkende mantelzorgers tegenover 69 200 niet-werkende. Getalsmatig vormen de werkenden dus de belangrijkste groep vanuit mantelzorgperspectief. Daarom gaan we in wat volgt dieper in op het zorgprofiel van de werkende Vlaming.

Maatschappelijke verwachtingen omtrent de rol van vrouwen en mannen spelen een belangrijke rol in het vastgestelde sekseverschil in het verlenen van mantelzorg. Van vrouwen wordt namelijk verwacht dat zij kunnen zorgen, terwijl dit bij mannen minder vanzelfsprekend is. Vrouwen die geen zorg kunnen of willen opnemen, moeten hiervoor meer en betere argumenten aanvoeren dan mannen die niet zorgen. Omgekeerd is het zelfs zo dat mannen die zorgtaken op zich nemen, vaker moeten uitleggen waarom zij dit doen, terwijl het bij vrouwen vanzelfsprekend geacht wordt. Bovendien zorgen ook praktische omstandigheden ervoor dat vrouwen moeilijker hard kunnen maken dat zij niet zouden kunnen zorgen: ze hebben minder vaak een betaalde baan en als ze die hebben, is het vaak een deeltijdse (Potting, 2001; Jacobs & Lodewijckx, 2004). Hiermee willen we niet suggereren dat deeltijdwerk een effect heeft op het al dan niet opnemen van mantelzorg. Het is evenzeer mogelijk dat wie actief is als mantelzorger, vaker deeltijds gaat werken om tijd vrij te maken voor zorg.

De centrale plaats van vrouwen in het mantelzorgproces en de vaststelling dat werkenden het minst deze vorm van zorg verlenen, komen in de meeste onderzoeken omtrent dit onderwerp naar voren. Als gevolg van de nog steeds verder toenemende arbeidsmarktparticipatie van vrouwen, gaan heel wat onderzoekers uit van de veronderstelling dat vrouwen in de toekomst wellicht niet meer in staat of bereid zullen zijn om in dezelfde mate mantelzorg op te nemen als zij nu doen (Potting, 2001). Tegelijk bevestigen demografische evoluties dat de nood aan zorg in de toekomst alleen maar zal toenemen. Het aandeel ouderen in de bevolking neemt steeds verder toe (vergrijzing) en ook het aandeel hoogbejaarden (lees: meest zorgbehoevend) binnen de groep ouderen groeit (dubbele vergrijzing) (Jacobs & Lodewijckx, 2004). Het belang van beleidsinitiatieven die de combinatie van beroepsbezigheden met het opnemen van zorgverantwoordelijkheden faciliteren, zoals ze vandaag al bestaan in de vorm van tijdskrediet, verlof voor medische bijstand en palliatief verlof, zal in de toekomst alleen maar toenemen. Informatie over de mate waarin mantelzorgers aan het werk zijn, over het zorgprofiel van de werkende Vlamingen en over de mate waarin de arbeidssituatie de combinatie van werken en zorgen mogelijk maakt, zijn daarvoor onontbeerlijk. Deze informatie komt aan bod in dit WAV-eindrapport over werk en zorg.

2.1.1 Werkzaamheidsgraad van mantelzorgers

59% van alle mantelzorgers heeft een betaalde baan (tabel 1). De werkzaamheidsgraad van mantelzorgers ligt hiermee duidelijk lager dan die van niet-mantelzorgers (65,1%). Zowel mannen als vrouwen zijn beduidend minder vaak aan het werk wanneer ze zichzelf mantelzorgers noemen.

Tabel 1. Werkzaamheidsgraad van mantelzorgers en niet-mantelzorgers (15-64 jaar) naar geslacht, leeftijd en onderwijsniveau (Vlaams Gewest; 2005)

	Mantelzorger			Geen mantelzorger		
	Vrouw	Man	Totaal	Vrouw	Man	Totaal
15-64 jaar	53,6	67,3	59,0	57,9	72,1	65,1
15-24 jaar	nb	nb	nb	nb	nb	nb
25-39 jaar	74,7	80,3	77,7	81,2	92,6	87,0
40-49 jaar	78,6	85,1	81,3	74,9	92,5	83,9
50-64 jaar	34,5	47,8	39,3	34,8	58,3	46,9
Laaggeschoold	36,2	56,9	43,9	40,4	66,7	53,6
Middengeschoold	56,4	68,2	62,0	70,2	86,9	78,8
Hooggeschoold	79,3	82,3	80,4	83,9	90,1	87,1

Noot: De werkzaamheidsgraden naar onderwijsniveau zijn beperkt tot de 25-64-jarigen.

Bron: FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie, EAK Module 'Combinatie Werk en Gezin' (Bewerking Steunpunt WAV)

Bovendien ligt de werkzaamheidsgraad van mantelzorgers op elke leeftijd lager dan die van niet-mantelzorgers. Wel zien we hier enkele opvallende verschillen naar sekse. De werkzaamheidsgraad van mannen ligt in elke leeftijdsgroep aanzienlijk lager wanneer ze mantelzorg verlenen dan wanneer ze dit niet doen. Bij vrouwen ligt de werkzaamheidsgraad van mantelzorgers alleen lager in de jongste leeftijdsgroep (25-39 jaar). Bij de vrouwelijke veertigers is het omgekeerde het geval. Hier zijn niet-mantelzorgers met 74,9% iets minder vaak aan het werk dan mantelzorgers (78,6%). Vrouwen van boven de vijftig kennen als mantelzorger (34,5%) en als niet-mantelzorger (34,8%) ongeveer dezelfde werkzaamheidsgraad. Bij vrouwen ouder dan veertig, nota bene de groep die het vaakst actief is als mantelzorger (zie verder), blijkt het verlenen van mantelzorg relatief onafhankelijk te zijn van het hebben van een betaalde baan. Dat vrouwen vaak deeltijds werken is hier niet vreemd aan. Deeltijds werkende vrouwen kunnen het geen tijd hebben omwille van een betaalde baan moeilijker claimen. Daarenboven blijkt uit onderzoek dat het hebben van een betaalde baan voor mannen vaak een voldoende reden is om geen zorgtaken te moeten opnemen, terwijl dit voor vrouwen veel moeilijker is (Potting, 2001).

Mantelzorgers hebben een lagere werkzaamheidsgraad dan niet-mantelzorgers en dit geldt ongeacht het onderwijsniveau. Bij hooggeschoolden is dit verschil wel merkkelijk kleiner dan bij laag- en middengeschoolden. Of zij een betaalde baan hebben, hangt dus in mindere mate samen met het verlenen van mantelzorg dan bij lageropgeleiden. Onderzoek toont aan dat lageropgeleiden vaker hun betaalde baan (gedeeltelijk) opgeven om prioriteit te geven aan mantelzorg. Omdat zij vaker een minder goed betaalde baan hebben, weegt de winst van een job voor hen minder op tegen de baten van het zorgen voor een zorgbehoevende persoon (Jacobs & Lodewijckx, 2004).

Mantelzorgers zijn niet alleen minder vaak aan het werk dan niet-mantelzorgers, we vinden ze ook vaker terug in de werkloosheid (niet in tabel). De totale werkloosheidsgraad van niet-mantelzorgers bedraagt 5,1%. Bij mantelzorgers loopt dit cijfer op tot 6,9%.

2.2 Profiel van de werkende mantelzorgers

2.2.1 Persoonskenmerken

Als we de groep werkende mantelzorgers indelen naar leeftijdsklasse en we vergelijken dit met de werkenden die geen zorg verlenen, merken we dat mantelzorgers opvallend vaker terug te vinden zijn in de oudere leeftijdsgroepen. 44,5% van de werkende mantelzorgers zijn veertigers, tegenover 30,2% bij de niet-mantelzorgers (33,3%) (tabel 2). Ook is 31,8% van de werkende mantelzorgers tussen 50 en 64 jaar oud, terwijl dit aandeel bij de niet-mantelzorgers beperkt blijft tot 19,3%. In de jongste leeftijdsgroep, de 15-39-jarigen, zijn de mantelzorgers dan weer sterk ondervertegenwoordigd. Slechts 23,7% van de werkende mantelzorgers is tussen 25 en 39 jaar oud; bij de niet-mantelzorgers is dit de helft (50,5%). Zowel bij vrouwen als bij mannen vinden we dit patroon terug.

Tabel 2. Profiel van de werkende mantelzorgers en niet-mantelzorgers (15-64 jaar) naar geslacht, leeftijd en onderwijsniveau (Vlaams gewest; 2005)

(%)	Mantelzorgers			Geen mantelzorgers		
	Vrouw	Man	Totaal	Vrouw	Man	Totaal
Totaal (n)	54 500	45 300	99 800	1 073 500	1 390 300	2 463 800
Totaal (%)	100	100	100	100	100	100
15-39 jaar	20,6	27,5	23,7	53,8	47,9	50,5
40-49 jaar	46,7	41,9	44,5	30,1	30,2	30,2
50-64 jaar	32,7	30,7	31,8	16,0	21,9	19,3
Laaggeschoold	26,8	30,3	28,4	20,9	27,0	24,3
Middelgeschoold	34,2	43,5	38,4	40,7	41,0	40,9
Hooggeschoold	39,1	26,2	33,2	38,4	32,0	34,8

Bron: FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie, EAK Module 'Combinatie Werk en Gezin' (Bewerking Steunpunt WAV)

Naar onderwijsniveau zijn de werkenden mantelzorgers met 28,4% wat vaker laaggeschoold¹ dan de niet-mantelzorgers (24,3%). Mantelzorgers zijn bijgevolg iets minder vaak midden- en hooggeschoold². Dit algemene beeld gaat niet in dezelfde mate op voor vrouwen en mannen. Vrouwelijke mantelzorgers zijn met 26,8% opvallend vaker laaggeschoold dan vrouwen die geen informele zorg verlenen (20,9%). Bij de mannen is dit verschil beperkter in omvang (30,3% tegenover 27,0%). Bij de mannelijke mantelzorgers valt op dat zij merkkelijk minder vaak hooggeschoold zijn dan werkende mannen die geen zorg verlenen (26,2% tegenover 32%). Werkende vrouwen die zorg verlenen daarentegen, zijn met 39,1% ongeveer even vaak hooggeschoold als vrouwen die zeggen geen mantelzorgers te zijn (38,4%).

Dat we mantelzorgers het meest terugvinden bij de oudere leeftijdsgroepen en bij de laaggeschoolden, zijn twee vaststellingen die niet los van elkaar kunnen gezien worden. Oudere werkenden in Vlaanderen zijn immers nog beduidend lager geschoold dan de jongere generaties.

¹ Laaggeschoold: met maximaal een diploma van het lager secundair onderwijs

² Hooggeschoold: met een diploma van het hoger niet-universitair of universitair onderwijs

2.2.2 Jobprofiel

Om werkende mantelzorgers en niet-mantelzorgers te vergelijken naar beroepsgroep, onderscheiden we vier groepen, gebaseerd op de internationale beroepenclassificatie ISCO (International Standard Classification of Occupations):

- de bedrijfsleiders, het hoger kaderpersoneel, de intellectuele en wetenschappelijke beroepen en het tussenkader (ISCO 1-3),
- de administratieve bedienden en het dienstverlenend en verkooppersoneel (ISCO 4-5),
- de landbouwers, geschoolde arbeiders en ambachtsberoepen (ISCO 6-7),
- de bedieners van machines en installaties, de montagearbeiders en de ongeschoolde arbeiders en bedienden (ISCO 8-9).

Tabel 3. Profiel van de werkende mantelzorgers en niet-mantelzorgers (15-64 jaar) naar beroepsgroep, beroepsstatuut, contracttype en arbeidsregime (Vlaams Gewest; 2005)

(%)	Mantelzorgers	Niet-mantelzorgers	Totaal
Totaal	100	100	100
ISCO 1-3	42,5	43,5	43,5
ISCO 4-5	25,1	25,3	25,3
ISCO 6-7	11,4	13,1	13,0
ISCO 8-9	21,1	18,2	18,3
Arbeider	28,9	28,3	28,3
Bediende	30,7	33,6	33,5
Ambtenaar	28,7	23,6	23,8
Zelfstandige/helper	11,7	14,5	14,4
Vast contract	93,0	92,1	92,1
Tijdelijk contract	7,0	7,9	7,9
Voltijds	70,5	77,9	77,6
Deeltijds	29,5	22,1	22,4

Bron: FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie, EAK Module 'Combinatie Werk en Gezin' (Bewerking Steunpunt WAV)

Mantelzorgers behoren vaker tot de beroepsgroep van de ongeschoolde arbeiders en bedienden (ISCO 8-9) dan niet-mantelzorgers (21,1% tegenover 18,2%) (tabel 3). Daar staat tegenover dat mantelzorgers wat minder frequent bij de landbouwers en geschoolde arbeiders (ISCO 6-7) terug te vinden zijn. In de twee hogere beroepsgroepen zijn informele zorgverleners en andere werkenden in min of meer gelijke mate vertegenwoordigd.

Als we het beroepsstatuut van mantelzorgers en niet-mantelzorgers nader onder de loep nemen, springt meteen de relatief sterke aanwezigheid van mantelzorgers in het ambtenarenstatuut in het oog (28,6% tegenover 23,6% bij niet-mantelzorgers). Bij nader inzien blijken vooral de vrouwen verantwoordelijk te zijn voor dit verschil (niet in tabel). Mantelzorgers zijn daarentegen minder vaak dan anderen met een bediendecontract aan het werk (30,7% tegenover 33,6%). Ze oefenen eveneens minder frequent een zelfstandigenactiviteit uit (11,7%) dan personen die geen mantelzorg opnemen (14,5%).

Het contracttype waarmee mantelzorgers en niet-mantelzorgers tewerkgesteld zijn, onderscheidt hen weinig van elkaar. Beide groepen hebben in meer dan 90% van de gevallen een vast contract.

Er is daarentegen wel een zeer duidelijke samenhang van deeltijdarbeid met het verlenen van mantelzorg. 29,5% van de mantelzorgers werkt deeltijds, tegenover 22,1% van de andere werkenden. Hierbij zijn het de vrouwen die het verschil maken, aangezien zij de overgrote meerderheid uitmaken van de deeltijds werkenden. Of deeltijders meer vrije tijd hebben om zich te kunnen engageren als mantelzorger, dan wel dat wie mantelzorg verleent en werkt, eerder deeltijds begint te werken om betaalde arbeid met zorg te kunnen combineren, is een vraag die we op basis van deze gegevens niet kunnen beantwoorden. Ook de literatuur biedt hier geen sluitend antwoord.

Tabel 4. Profiel van de werkende mantelzorgers en niet-mantelzorgers (15-64 jaar) naar type arbeid (Vlaams Gewest; 2005)

(%)	Mantelzorgers	Niet-mantelzorgers	Totaal
Totaal	100	100	100
Ploegenarbeid	8,4	8,0	8,0
Geen ploegenarbeid	91,6	92,0	92,0
Avondwerk	20,4	15,8	16,0
Geen avondwerk	79,6	84,2	84,0
Zaterdagwerk	21,0	19,9	20,0
Geen zaterdagwerk	79,0	80,1	80,0
Zondagwerk	12,9	10,6	10,7
Geen zondagwerk	87,1	89,4	89,3
Thuiswerk	22,7	18,1	18,3
Geen thuiswerk	77,3	81,9	81,7

Bron: FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie, EAK Module 'Combinatie Werk en Gezin' (Bewerking Steunpunt WAV)

We kunnen eveneens nagaan in welke mate het al dan niet verrichten van arbeid op atypische uren (ploegenarbeid, avondwerk en weekendwerk) en het al dan niet thuis werken, samenhangt met het verlenen van mantelzorg (tabel 4). Het verrichten van atypische arbeid impliceert hier dat iemand minstens de helft van de werkdagen in een dergelijke arbeidstijdregeling is tewerkgesteld. Om bij de thuiswerkers gerekend te worden, volstaat het dat men af en toe thuis werkt. Nachtarbeid ontbreekt in het rijtje van de behandelde atypische arbeidspatronen. Het aantal mantelzorgers dat nachtarbeid verricht, is namelijk te klein om tot betrouwbare resultaten te komen.

Van de weergegeven atypische vormen van arbeid komt de band tussen avondwerk en mantelzorg het sterkst naar voor: een op de vijf mantelzorgers werkt meestal of altijd 's avonds (20,4%). Wie geen mantelzorg verleent, verricht zijn arbeid maar in 15,8% van de gevallen in de loop van de avond. Het is mogelijk dat mantelzorgers vaker hun werkuren opschuiven naar de avond om in de loop van de dag zorgtaken te kunnen uitvoeren. Maar het zou ook kunnen dat avondwerkers meer mogelijkheden hebben om mantelzorg in hun tijdsbesteding in te plannen.

Ook tussen weekendwerk en mantelzorg zien we een verband, hoewel bescheiden van omvang. Mantelzorgers werken met 21% iets vaker op zaterdag dan niet-mantelzorgers (19,9%). Ook zijn ze met 12,9% wat vaker op zondag aan de slag dan andere werkenden (10,6%).

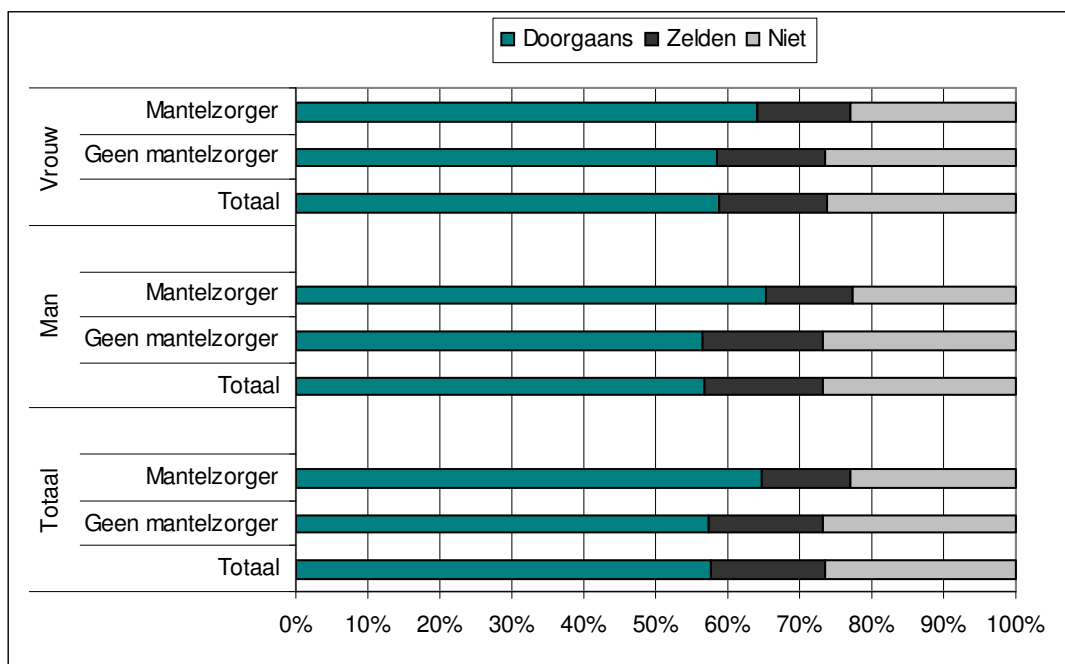
Wat het werken in ploegen betreft, hebben mantelzorgers en niet-mantelzorgers eenzelfde profiel. Met 8,4% (mantelzorgers) en 8% (niet-mantelzorgers) werken ze ongeveer even vaak in een arbeidstijdregeling met ploegen.

Naast atypische arbeid hebben we ook thuiswerk in de analyse opgenomen. Mantelzorgers zeggen met 22,7% opvallend vaker dat ze minstens occasioneel thuis werken dan anderen (18,1%). Wanneer we de groep thuiswerkers strenger afbakenen tot wie minstens de helft van de werkdagen thuis werkt, wordt het verband met mantelzorg nog sterker (niet in tabel). Of thuiswerkers vaker mantelzorg opnemen, dan wel hun arbeidssituatie aangepast hebben aan hun zorgverantwoordelijkheden, zal uit verder onderzoek moeten blijken.

2.3 Flexibiliteit van de werkorganisatie

Voor werkenden die daarnaast ook mantelzorg verlenen, kunnen de kenmerken van de werksituatie bepalend zijn voor een haalbare combinatie van betaalde arbeid met informele zorg. We bekijken hier in welke mate mantelzorgers en andere werkenden het begin- en einduur van hun werkdag om gezinsredenen kunnen aanpassen (een zogenaamde glijdende werktijdregeling) en in welke mate ze om gezinsredenen hele dagen vrij kunnen nemen en dat ook effectief doen.

Figuur 2. Aandeel werkenden (15-64 jaar) dat begin- en/of eindtijden van de werkdag om gezinsredenen kan aanpassen met ten minste één uur (Vlaams Gewest, 2005)

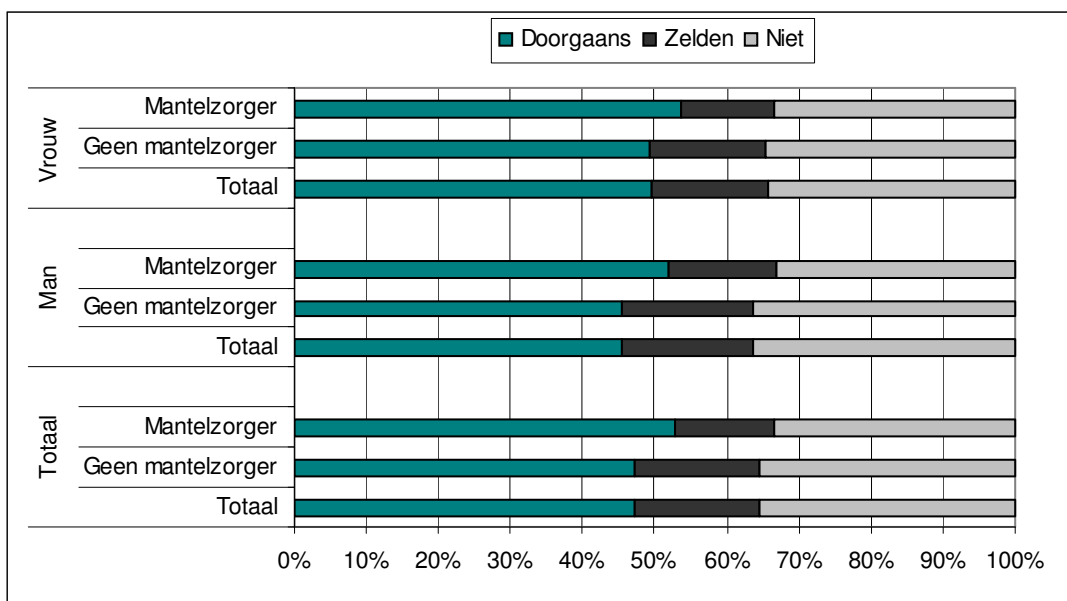
Bron: FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie, EAK Module 'Combinatie Werk en Gezin' (Bewerking Steunpunt WAV)

De meerderheid van de werkende Vlamingen (57,6%) zegt dat zij doorgaans de begin- en/of eindtijden van hun werkdag om gezinsredenen kunnen aanpassen met ten minste één uur (figuur 2). "Om gezinsredenen" kan zowel kinderoppas als hulp aan zorgbehoevende personen inhouden. 15,9% kan dit slechts zelden, en voor een op de vier (26,6%) staan de werktijden vast.

Iets meer vrouwen (58,7%) dan mannen (56,7%) kunnen doorgaans schuiven met hun werkuren, maar het verschil is beperkt.

Mantelzorgers zeggen vaker dan anderen dat ze de begin- en eindtijden van hun werkdag meestal wel kunnen aanpassen: voor bijna twee derde van hen (64,6%) is dit het geval, tegenover 57,3% bij niet-mantelzorgers. Hoewel de verschillen beperkt blijven, lijken mannelijke mantelzorgers op dit vlak iets meer vrijheid te genieten op het werk dan vrouwen (65,4% tegenover 64,0%). Bij niet-mantelzorgers hebben de vrouwen een streepje voor (58,4% tegenover 56,4%).

Figuur 3. Aandeel werkenden (15-64 jaar) dat om gezinsredenen hele dagen vrij kan nemen zonder gebruik te maken van vakantiedagen of buitengewoon verlof (Vlaams Gewest, 2005)

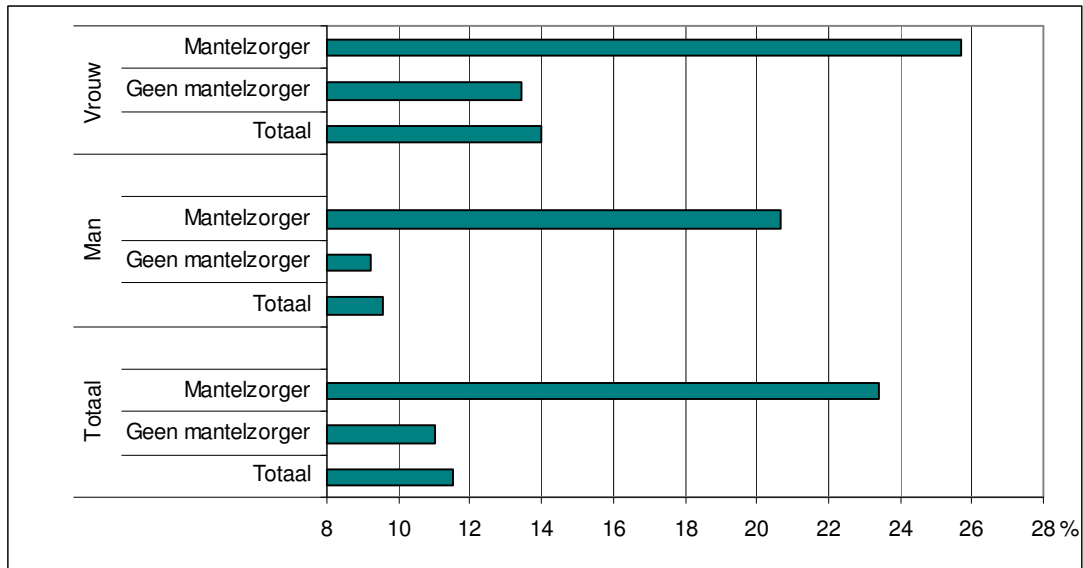

Bron: FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie, EAK Module 'Combinatie Werk en Gezin' (Bewerking Steunpunt WAV)

In totaal kan een kleine helft van de Vlamingen (47,3%) doorgaans dagen vrij nemen om gezinsredenen zonder gebruik te maken van een vakantie- of bijzondere verlofregeling (figuur 3). Het kan dan bijvoorbeeld gaan om het opsparen van werktijd met de mogelijkheid om dagen vrij te nemen, evenwel zonder een beroep te doen op zogenaamd buitengewoon verlof (zoals sociaal verlof of verlof om dwingende redenen). 17,2% kan zelden dagen thuis blijven zonder gebruik te maken van een dergelijke verlofregeling en meer dan een derde (35,5%) kan op deze manier nooit dagen vrij nemen. Minder Vlamingen kunnen om gezinsredenen hele dagen vrij nemen dan dat ze van glijdende werkuren kunnen genieten (vorige figuur). Vrouwen zitten vaker in een werksituatie waarin ze op informele basis vrijaf kunnen nemen. 49,6% van de werkende vrouwen kan doorgaans dagen vrij nemen, tegenover 45,6% bij mannen.

Opnieuw genieten mantelzorgers vaker van dit voordeel dan niet-mantelzorgers (52,9% tegenover 47,1%). Vrouwelijke mantelzorgers zeggen met 53,8% het vaakst dat ze dagen vrijaf kunnen nemen om gezinsredenen.

Figuur 4. Aandeel werkenden (15-64 jaar) dat tijdens de voorbije 12 maanden vrij nam wegens ziekte van een gezinslid of wegens een noodgeval zonder gebruik te maken van vakantiedagen (Vlaams Gewest, 2005)

Bron: FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie, EAK Module 'Combinatie Werk en Gezin' (Bewerking Steunpunt WAV)

In de loop van een jaar tijd nam 11,5% van de werkende Vlamingen effectief vrijaf wegens ziekte van een gezinslid of noodgeval en dit zonder gebruik te maken van vakantiedagen (figuur 4). Het kan hier, in tegenstelling tot bij de vorige figuur, echter wel gaan om de opname van buitengewoon verlof voor bijvoorbeeld ziekte van een gezinslid. Vrouwen zijn met 14% opvallend vaker dan mannen (9,6%) afwezig op het werk wegens zorgverantwoordelijkheden.

Het aandeel werkenden dat vrij nam wegens ziekte van een gezinslid of noodgeval, ligt bij mantelzorgers met 23,4% meer dan dubbel zo hoog als bij andere werkenden (11,0%). Zowel bij vrouwen als mannen is het verschil tussen mantelzorgers en niet-mantelzorgers zeer groot.

DEEL 3 – Kinderzorg

In het derde deel van dit WAV-eindrapport over werk en zorg gaan we na in welke mate werkenden met kinderen jonger dan 15 jaar gebruik maken van kinderopvang om de combinatie van werk en gezin te realiseren. Kinderopvang bekleedt een centrale plaats in het leven van de Vlaming die betaalde arbeid op een succesvolle manier met het gezinsleven wil verzoenen. Zo heeft voor bijna een op de vier Vlamingen met kinderen jonger dan vijftien jaar (23,2%) de voornaamste reden om niet te werken of om niet meer uren te werken te maken met kinderopvang. Het kan dan gaan om een gebrek aan kinderopvang (al dan niet tijdens welbepaalde uren) maar ook om de kostprijs of kwaliteit ervan.

We gaan na wie van de werkenden een beroep doet op kinderopvang, aan welke vormen van kinderopvang de werkende Vlamingen hun kinderen het meest toevertrouwen en in welke mate het gebruik van welbepaalde vormen van kinderopvang samenhangt met persoons- en jobkenmerken van de ouders.

3.1 Gebruik van kinderopvang

In totaal zeggen drie op de vier werkende Vlamingen met inwonende kinderen jonger dan vijftien jaar dat ze een beroep doen op kinderopvang terwijl ze werken (74,7%) (tabel 5). Het kan hierbij gaan om betaalde kinderopvang (crèches, kinderdagverblijven, onthaalouders, opvang buiten de schooluren, oppas georganiseerd door de werkgever, ...) of om onbetaalde opvang door familieleden, burens of vrienden. Ook iemand die kan rekenen op de eigen inwonende partner om de kinderen op te vangen, wordt geteld bij de werkenden die een beroep doen op kinderopvang. Merk op dat het al dan niet gebruikmaken van kinderopvang hier individueel bij elke ouder apart bevroegd werd.

Een op de vier werkende Vlamingen maakt geen gebruik van kinderopvang. Hierbij is het mogelijk dat de werkuren van de ouder overeenstemmen met de uren van de kinderen, dat de kinderen steeds voor zichzelf of voor elkaar zorgen, of dat de ouder thuis werkt of het kind meeneemt naar de werkplaats.

Tabel 5. Aandeel werkenden dat gebruik maakt van kinderopvang tijdens de werkuren naar persoonskenmerken (15-64-jarigen met inwonende kinderen < 15 jaar) (Vlaams Gewest; 2005)

(%)	Vrouw	Man	Totaal
Totaal (n)	246 600	328 800	575 400
Totaal (%)	70,4	78,4	74,7
Hooggeschoold	74,4	77,4	75,9
Middengeschoold	68,2	79,7	74,4
Laaggeschoold	64,6	77,4	73,4
Met partner en 1 kind	82,4	84,3	83,5
Met partner en 2 kinderen	70,1	75,5	73,1
Met partner en 3 of meer kinderen	53,9	74,7	67,2
Alleenstaande ouder	61,8	87,6	71,1

Bron: FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie, EAK Module 'Combinatie Werk en Gezin' (Bewerking Steunpunt WAV)

Werkende vrouwen met kinderen jonger dan vijftien jaar zeggen met 70,4% beduidend minder vaak dan mannen (78,4%) dat ze een beroep doen op kinderopvang terwijl ze werken. Dit heeft onder meer te maken met het feit dat vrouwen veel vaker op deeltijdse basis werken dan mannen. Wanneer we voltijds werkende vrouwen en mannen met elkaar vergelijken, is het verschil reeds heel wat kleiner (niet in tabel).

De verschillen naar onderwijsniveau zijn globaal zeer beperkt. Hooggeschoolden lijken met 75,9% slechts iets vaker gebruik te maken van kinderopvang dan middengeschoolden (74,4%) en laaggeschoolden (73,4%). Wanneer we het gebruik van kinderopvang naar onderwijsniveau vergelijken bij vrouwen en mannen, zien we wel opvallende verschillen. Het aandeel werkende mannen dat een beroep doet op kinderopvang verschilt weinig naargelang het onderwijsniveau. Bij werkende vrouwen is dit wel duidelijk het geval: hoe hoger geschoold, hoe vaker een werkende vrouw gebruik maakt van kinderopvang. Bij de laaggeschoolden doen twee op de drie werkende vrouwen een beroep op kinderopvang terwijl ze werken (64,6%). Bij de hooggeschoolde vrouwen loopt dit op tot drie op de vier (74,4%). Deeltijdarbeid draagt ongetwijfeld bij tot dit verschil. Het aandeel werkende vrouwen dat haar arbeid op deeltijdse basis verricht, neemt namelijk toe naarmate het onderwijsniveau daalt (Geurts, 2003). Aangezien laaggeschoolde vrouwen vaker deeltijds werken, zal de nood aan kinderopvang tijdens de werkuren bij hen minder groot zijn dan bij hooggeschoolden.

Het gebruik van kinderopvang bij de werkenden met een partner neemt af naarmate het aantal kinderen in het gezin toeneemt. Van de werkenden die samenwonen met hun partner en één kind, doet 83,5% een beroep op kinderopvang. Met een tweede kind in het gezin ligt het aandeel werkenden dat gebruik maakt van kinderopvang meteen heel wat lager (73,1%). Werkenden met een partner en drie of meer kinderen zoeken nog slechts in twee van de drie gevallen kinderopvang voor hun kinderen tijdens de werkuren (67,2%). Een verklaring hiervoor moeten we onder meer zoeken in het feit dat werkende vrouwen met een partner hun arbeidstijd vaker aanpassen naarmate er meer kinderen komen in het gezin. Zij verrichten hun arbeid vaker op deeltijdse basis naarmate ze meer kinderen hebben (Geurts & Van Woensel, 2005). Daardoor hebben zij minder nood aan kinderopvang tijdens hun werkuren. De samenhang tussen het gebruik van kinderopvang en het aantal kinderen wordt dan ook voornamelijk veroorzaakt door vrouwen. Bij werkende mannen zien we enkel een daling in het aandeel dat gebruik maakt van kinderopvang wanneer er een tweede kind is in het gezin. Bij vrouwen daalt dit aandeel nog verder wanneer het gezin groter wordt.

Alleenstaande ouders tot slot, doen in 71,1% van de gevallen een beroep op kinderopvang terwijl ze werken. Het verschil tussen vrouwen en mannen is in deze gezinspositie zeer groot. Van de alleenstaande werkende vaders maakt 87,6% gebruik van kinderopvang tijdens de werkuren. Bij de alleenstaande werkende moeders gaat het slechts om 61,8%. Ook in deze gezinspositie zijn vrouwen veel vaker dan mannen deeltijds aan het werk, zodat de nood aan kinderopvang tijdens de werkuren voor alleenstaande moeders minder groot is (Geurts & Van Woensel, 2005).

Tabel 6. Aandeel werkenden dat al dan niet gebruik maakt van kinderopvang tijdens de werkuren naar jobkenmerken (15-64-jarigen met inwonende kinderen < 15 jaar) (Vlaams Gewest; 2005)

(%)	Kinderopvang	Geen kinderopvang	Totaal
Voltijds	77,3	22,7	100
Deeltijds	67,6	32,4	100
Loontrekkend	76,1	23,9	100
Zelfstandig	67,1	32,9	100
ISCO 1-3	75,7	24,3	100
ISCO 4-5	71,0	29,0	100
ISCO 6-7	75,7	24,3	100
ISCO 8-9	76,8	23,2	100

Bron: FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie, EAK Module 'Combinatie Werk en Gezin' (Bewerking Steunpunt WAV)

Naar arbeidsregime uitgesplitst, zien we dat voltijds werkenden met 77,3% aanzienlijk vaker een beroep doen op kinderopvang tijdens de werkuren dan deeltijdsers (67,6%). Wie deeltijds werkt (voor de grote meerderheid vrouwen), heeft dan ook meer tijd beschikbaar om zich te wijden aan gezinstaken zoals het opvangen van de kinderen.

Ook tussen loontrekkenden (76,1%) en zelfstandigen (67,1%) zien we een aanzienlijk verschil wat betreft het aandeel onder hen dat gebruik maakt van kinderopvang tijdens de werkuren. Dat heel wat zelfstandigenactiviteiten in of rond de privéwoning plaatsvinden, zal ongetwijfeld meespelen in dit verschil.

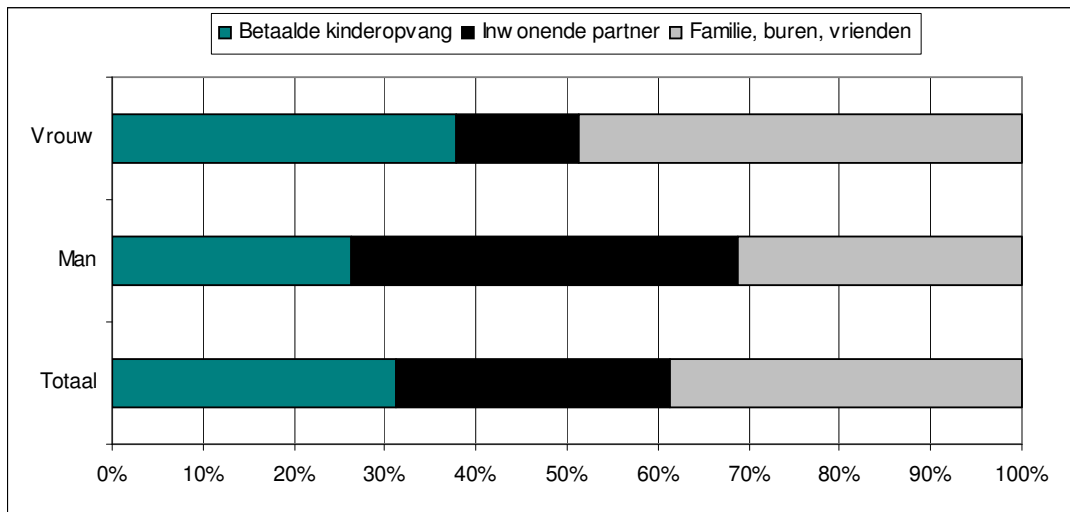
Als we ten slotte inzoomen op de beroepsgroepen, zien we dat de verschillen eerder beperkt zijn.³ De administratieve bedienden (ISCO 4-5) vallen op doordat ze wat minder dan de andere groepen een beroep doen op kinderopvang tijdens hun werkuren (71%).

3.2 Soort kinderopvang

Om kinderen op te vangen tijdens de werkuren, kan de werkende Vlaming een beroep doen op verschillende mogelijkheden. De meest gebruikte vorm van kinderopvang in het Vlaams Gewest is de onbetaalde opvang door familie, burens of vrienden. Zo roept 38,7% van de werkende Vlamingen met kinderen jonger dan vijftien jaar die kinderopvang gebruiken tijdens het werk, de hulp in van bekenden (figuur 5). Op de tweede plaats komt de betaalde kinderopvang (crèches, kinderdagverblijven, onthaalouders, opvang buiten de schooluren, oppas georganiseerd door de werkgever,...). 31,3% van de werkende Vlamingen met kinderopvang doet een beroep op deze vorm van oppas. Daarnaast zijn er nog bijna evenveel Vlamingen die kunnen rekenen op hun inwonende partner om de kinderen op te vangen tijdens de werkuren (30%).

³ Voor een verklaring van de ISCO-codes, zie figuur 8

Figuur 5. Soort kinderopvang tijdens het werk naar geslacht (15-64-jarigen met inwonende kinderen < 15 jaar) (Vlaams Gewest; 2005)

Bron: FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie, EAK Module 'Combinatie Werk en Gezin' (Bewerking Steunpunt WAV)

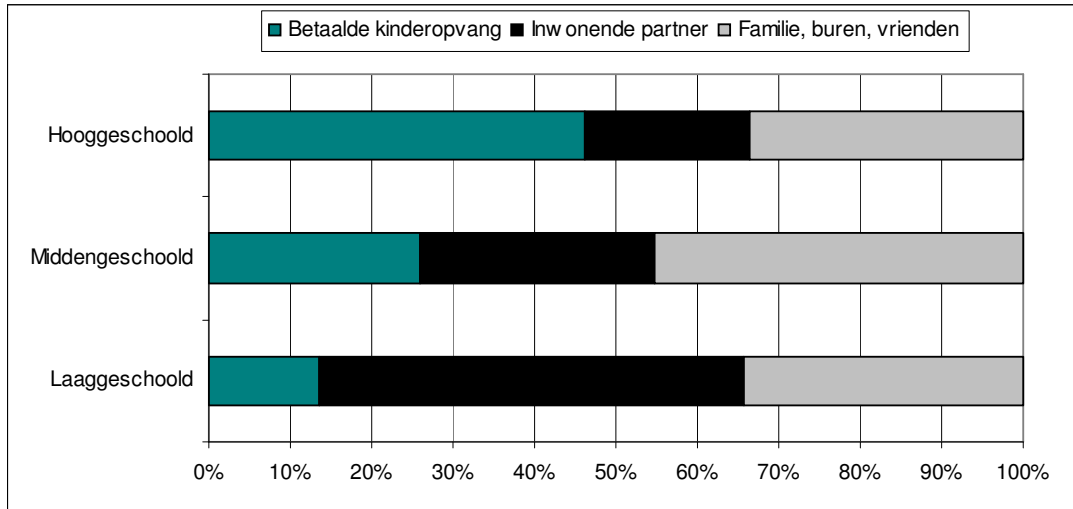
3.2.1 Geslacht

Wanneer we de vorm van kinderopvang tijdens het werk vergelijken bij vrouwen en mannen, springt één groot verschil in het oog: mannen kunnen veel vaker rekenen op hun inwonende partner om de kinderen op te vangen terwijl ze werken en doen bijgevolg minder vaak een beroep op de andere vormen van kinderopvang dan vrouwen. 42,5% van de mannen zegt dat hun inwonende partner de kinderen opvangt tijdens de werkuren, tegenover slechts 13,5% bij vrouwen (figuur 5). Het kostwinnerschap (waarbij de man de kost verdient en de vrouw thuis blijft om voor het gezin te zorgen) en het anderhalfverdienersgezin (waarbij de man voltijds werkt en de vrouw deeltijds) vormen ongetwijfeld de voornaamste redenen voor dit grote verschil. Vrouwen zijn nog altijd heel wat minder vaak aan het werk dan mannen en werken ook veel vaker deeltijds. De tijd die vrijkomt door deeltijds te gaan werken, spenderen zij voornamelijk aan het gezin (Geurts & Van Woensel, 2005, p. 149).

3.2.2 Onderwijsniveau

Het genoten onderwijsniveau speelt mee in de vorm van kinderopvang waar werkende ouders gebruik van maken. Kinderen van hogeschoolden zijn vaker terug te vinden in formele vormen van kinderopvang, terwijl laaggeschoolden hun kinderen eerder aan een informele kinderopvang toevertrouwen (figuur 6).

Figuur 6. Soort kinderopvang tijdens het werk naar onderwijsniveau (15-64-jarigen met inwonende kinderen < 15 jaar) (Vlaams Gewest; 2005)

Bron: FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie, EAK Module 'Combinatie Werk en Gezin' (Bewerking Steunpunt WAV)

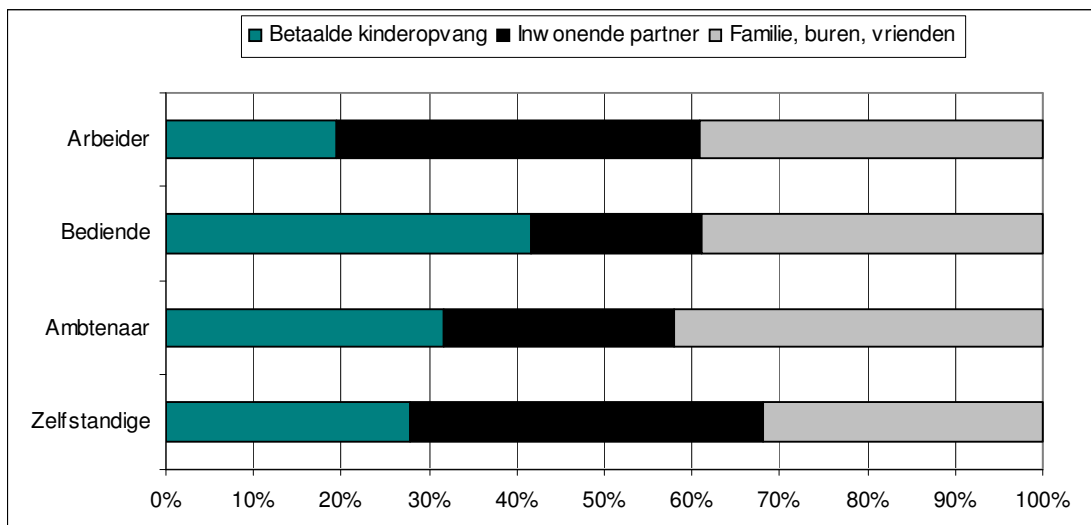
Zo doet bijna de helft van de hooggeschoolden (46,2%) een beroep op betaalde kinderopvang, terwijl dit slechts voor 13,5% van de laaggeschoolden geldt. Omgekeerd vernoemt slechts een op de vijf hooggeschoolden (20,2%) de inwonende partner als belangrijkste kinderopvang terwijl zij werken; bij laaggeschoolden loopt dit aandeel op tot meer dan de helft (52,1%). Hooggeschoolden doen met 33,7% wel even vaak als laaggeschoolden (34,4%) een beroep op familieleden, buren en vrienden om de kinderen op te vangen. Hier zijn het de middengeschoolden die tijdens de werkuren het vaakst hun kinderen onderbrengen bij familie of kennissen (45,2%).

Wat ongetwijfeld meespeelt in het vastgestelde verschil qua gebruik van kinderopvang, is de kostprijs die aan elk van deze vormen verbonden is. Het gebruik van formele (betaalde) vormen van kinderopvang brengt kosten met zich mee die zwaar kunnen doorwegen op het gezinsbudget. Het is aannemelijk dat de kosten voor formele kinderopvang minder zwaar doorwegen op het budget van hooggeschoolden, die immers tot de betere verdiemers behoren.

3.2.3 Statuut

Qua gebruik van betaalde kinderopvang nemen bedienden met 41,7% duidelijk het voortouw. Arbeiders zijn de beroepsgroep die met 19,4% het minst een beroep doet op betaalde kinderopvang (figuur 7).

Figuur 7. Soort kinderopvang tijdens het werk naar statuut (15-64-jarigen met inwonende kinderen < 15 jaar) (Vlaams Gewest; 2005)

Bron: FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie, EAK Module 'Combinatie Werk en Gezin' (Bewerking Steunpunt WAV)

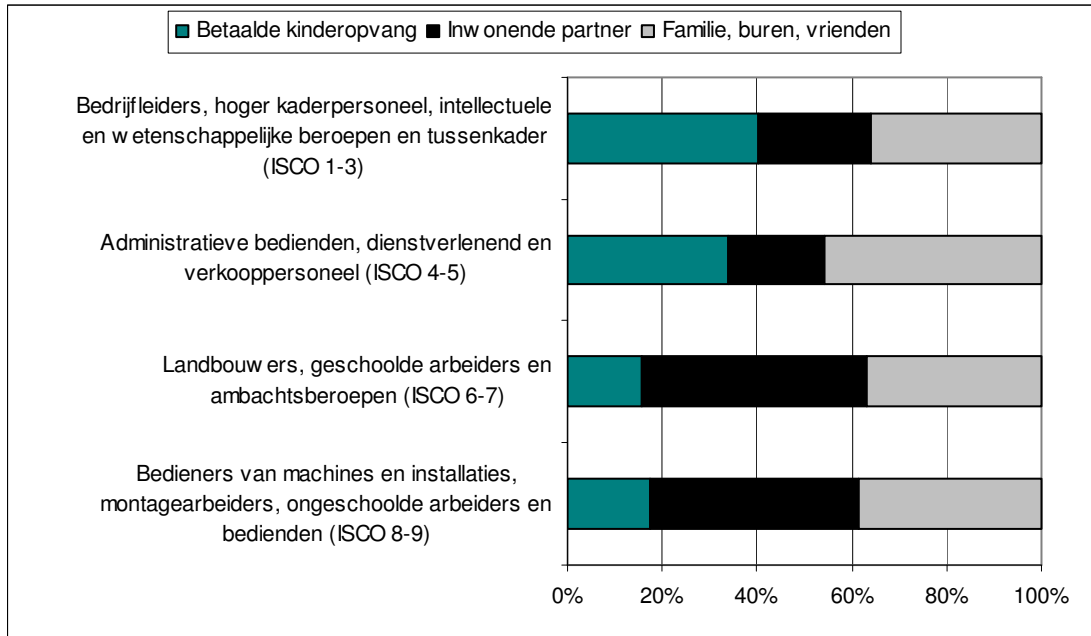
De arbeiders zijn daarentegen de groep die het meest de inwonende partner vermeldt als voornaamste kinderopvang tijdens de werkuren (41,5%). Ook bij de zelfstandigen kan 40,3% op de inwonende partner rekenen voor kinderopvang. De arbeiders en de zelfstandigen met kinderen jonger dan vijftien jaar bestaan voor meer dan twee derde uit mannen. Zoals we zagen in figuur 5, zijn het vooral mannen die voor kinderopvang kunnen rekenen op hun inwonende partner. De bedienden (19,3%) en de ambtenaren (26,2%) maken veel minder gebruik van deze vorm van opvang.

Arbeiders, bedienden en ambtenaren schakelen in ongeveer gelijke mate hun informele netwerk in om de kinderen op te vangen tijdens de werkuren. In ongeveer 40% van de gevallen zorgen familie, buren of vrienden voor de opvang van hun kinderen. Zelfstandigen doen met 31,9% wat minder vaak een beroep op hun informele netwerk.

3.2.4 Beroepsgroep

Als we het gebruik van verschillende vormen van kinderopvang naar beroepsgroep (ISCO) vergelijken, valt op dat de hogere functies het meest gebruik maken van betaalde kinderopvang, terwijl bij de lagere functies het aandeel van de kinderopvang door de inwonende partner heel wat groter is (figuur 8).

Figuur 8. Soort kinderopvang tijdens het werk naar beroepsgroep (15-64-jarigen met inwonende kinderen < 15 jaar) (Vlaams Gewest; 2005)

Bron: FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie, EAK Module 'Combinatie Werk en Gezin' (Bewerking Steunpunt WAV)

De hoogste beroepsgroep (ISCO 1-3) maakt met 40,1% het vaakst gebruik van betaalde kinderopvang tijdens de werkuren. Zij worden hierin gevolgd door de administratieve bedienden (33,7%). De geschoolde arbeiders (15,6%) en de ongeschoolde arbeiders en bedienden (17,5%) vinden in veel mindere mate de weg naar de betaalde kinderopvang.

Langs de andere kant zeggen de lagere beroepsgroepen aanzienlijk vaker dat hun inwonende partner de kinderen opvangt terwijl ze werken. Voor 43,8% van de ongeschoolde arbeiders en bedienden is dit het geval; bij de geschoolde arbeiders gaat het om bijna de helft (47,7%). Bij de administratieve bedienden daarentegen, kan slechts een op de vijf terugvallen op de inwonende partner voor kinderopvang (20,7%). Bij het kaderpersoneel gaat het om een op de vier (24%).

Voor de opvang door familie, buren en vrienden is de samenhang met het functieniveau minder sterk: deze vorm van kinderopvang is verspreid over alle lagen van de bevolking. De administratieve bedienden laten met 45,6% hun kinderen het meest bij familie of kennissen tijdens de werkuren; in de andere beroepsgroepen schommelt dit aandeel rond 38%.

Uiteraard is de verdeling van de werkenden naar beroepsgroep niet los te zien van hun onderwijsniveau. Vandaar dat het soort kinderopvang naar beroepsgroep sterke overeenkomsten vertoont met de analyse naar onderwijsniveau (figuur 6).

3.3 Alternatieve kinderopvang

Ouders die een beroep doen op kinderopvang tijdens hun werkuren kunnen, vooral tijdens vakantieperiodes, geconfronteerd worden met een sluiting van de gebruikelijke opvang. We gaan daarom ook eens na in welke mate werkende ouders die zich in deze situatie bevinden, regelingen treffen op het werk om de kinderen te kunnen opvangen. Het kan dan bijvoorbeeld gaan om het opnemen van vrije dagen of het presteren van minder uren dan gewoonlijk.

In totaal heeft een op de vijf werkende Vlamingen met kinderen jonger dan vijftien jaar die gebruik maken van kinderopvang, gedurende het voorbije jaar, wanneer de gebruikelijke opvang niet beschikbaar was, een regeling getroffen op het werk om voor de kinderen te zorgen (19,1%) (tabel 7). Vrouwen hebben met 26,2% dubbel zo vaak een dergelijke regeling getroffen dan mannen (13,8%). Ook zijn er opvallend meer hooggeschoolden die op het werk een initiatief hebben genomen om de kinderen te kunnen opvangen (23,9%). Bij de laaggeschoolden gaat het daarentegen slechts om 13%. Naar statuut zijn het de bedienden die het vaakst rapporteren dat ze op het werk regelingen hebben getroffen omdat de gebruikelijke kinderopvang niet beschikbaar was (25,8%), gevolgd door de ambtenaren (23,7%). Arbeiders (10,7%) en zelfstandigen (11,8%) hebben dit veel minder vaak moeten doen. Wat het functieniveau betreft, hebben vooral de administratieve bedienden (26,6%) en het kaderpersoneel (21,9%) iets geregeld op het werk om de kinderen te kunnen opvangen. Bij ongeschoolde arbeiders en bedienden (12%) is dit veel minder het geval.

Tabel 7. Aandeel werkenden dat gebruik maakt van kinderopvang en gedurende het voorbije jaar, wanneer de gebruikelijke kinderopvang niet beschikbaar was, een regeling heeft getroffen op het werk om voor de kinderen te zorgen (15-64-jarigen met inwonende kinderen < 15 jaar) (Vlaams Gewest; 2005)

	(%)
Totaal	19,1
Vrouw	26,2
Man	13,8
Hooggeschoold	23,9
Middengeschoold	17,6
Laaggeschoold	13,0
Arbeider	10,7
Bediende	25,8
Ambtenaar	23,7
Zelfstandige/helper	11,8
Bedrijfleiders, hoger kaderpersoneel, intellectuele en wetenschappelijke beroepen en tussenkader	21,9
Administratieve bedienden, dienstverlenend en verkooppersoneel	26,6
Landbouwers, geschoolde arbeiders en ambachtsberoepen	nb
Bedieners van machines en installaties, montagearbeiders, ongeschoolde arbeiders en bedienden	12,0

Bron: FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie, EAK Module 'Combinatie Werk en Gezin' (Bewerking Steunpunt WAV)

Uit het grote man-vrouwverschil kunnen we afleiden dat het in de gezinnen meestal de vrouw is die, wanneer deze nood zich voordoet, een regeling treft op het werk zodat ze de kinderen kan opvangen.

Verder valt op dat de werkenden die het afgelopen jaar het vaakst een speciale regeling hebben getroffen op het werk om de kinderen te kunnen opvangen, precies diegenen zijn die het meest een beroep doen op formele kinderopvangfaciliteiten, namelijk hogergeschoolden, bedienden en ambtenaren, evenals de hogere beroepsgroepen. Vooral formele vormen van kinderopvang kunnen tijdens vakantieperiodes hun deuren sluiten. Wie een beroep doet op verwanten of vrienden, zal dan ook minder vaak op zoek moeten naar een alternatieve vorm van kinderopvang.

Samenvatting

Dit WAV-eindrapport over de combinatie van werk en zorg behandelt twee verschillende vormen van zorg, namelijk mantelzorg en kindzorg. In het deel over mantelzorg zijn we vooreerst nagegaan hoe mantelzorgers zich verhouden tot de arbeidsmarkt. Procentueel vinden we minder mantelzorgers terug bij de werkenden (3,9%) dan bij de niet-werkenden (5%). In absolute aantallen daarentegen, maken de werkenden met 99 800 de meerderheid uit onder de mantelzorgers. Het aantal mantelzorgers dat geen betaalde baan heeft, ligt met 69 200 heel wat lager. Vrouwen verlenen vaker mantelzorg dan mannen. Bij de werkende vrouwen gaat het om 4,8%; werkende mannen tellen 3,2% mantelzorgers in hun rangen. Dit sekseverschil moeten we vooral op het conto van traditionele rolverwachtingen en verschillen in arbeidsregime schrijven.

De globale werkzaamheid van mantelzorgers ligt met 59% opvallend lager dan die van niet-mantelzorgers (65,1%). Vrouwen ouder dan veertig – zij die het vaakst mantelzorg verlenen – vormen een uitzondering op dit patroon. Bij hen blijkt het verlenen van mantelzorg relatief onafhankelijk te zijn van het verrichten van betaalde arbeid. Verder werd duidelijk dat het verschil in werkzaamheid tussen mantelzorgers en de rest van de bevolking het kleinst is bij de hooggeschoolden. Mantelzorgers zijn tot slot niet alleen minder vaak aan het werk dan niet-mantelzorgers, ze zijn ook vaker werkloos. Van de mantelzorgers die zich aanbieden op de arbeidsmarkt, vindt 6,9% geen geschikte betrekking. Bij niet-mantelzorgers ligt de werkloosheidsgraad met 5,1% duidelijk lager.

De analyse naar persoonskenmerken leert dat werkende mantelzorgers vaker dan gemiddeld behoren tot de oudere leeftijdsgroepen (40+) en vaker laaggeschoold zijn dan andere werkenden. Dit laatste geldt in het bijzonder voor vrouwen. Mannelijke mantelzorgers laten zich opmerken doordat zij beduidend minder vaak hooggeschoold zijn dan andere mannen.

Qua jobkenmerken behoren mantelzorgers vaker dan gemiddeld tot de beroepsgroep van de ongeschoolde arbeiders en bedienden (ISCO 8-9) en zijn ze ondervertegenwoordigd bij de geschoolde arbeiders (ISCO 6-7). We vinden ze ook opvallend vaak terug bij de ambtenaren en minder dan gemiddeld bij de bedienden en de zelfstandigen. Ook het arbeidsregime onderscheidt beide groepen: mantelzorgers zijn in 29,5% van de gevallen op deeltijdse basis aan het werk, tegenover 22,1% bij de andere werkenden. Mantelzorgers verrichten bovendien vaker avondwerk, weekendwerk en thuiswerk dan werkenden die geen mantelzorg verlenen.

Als we de flexibiliteit van de werkorganisatie bij mantelzorgers en andere werkenden vergelijken, komt naar voor dat mantelzorgers vaker de begin- en eindtijden van hun werkdag kunnen aanpassen om gezinsredenen. 64,6% van de werkende mantelzorgers kan dit meestal, tegenover 57,3% bij niet-mantelzorgers. De mogelijkheid om hele dagen vrij te nemen van het werk om gezinsredenen zonder gebruik te maken van verlof is eveneens vaker weggelegd voor mantelzorgers (52,9% tegenover 47,1%). Wanneer we tot slot nagaan wie in de loop van een jaar tijd effectief vrijaf heeft genomen wegens ziekte van een gezinslid of een noodgeval, neemt het verschil zeer grote proporties aan: 23,4% bij mantelzorgers, tegenover 11% bij andere werkenden.

Het deel over de combinatie van werk met kindzorg focust op kinderopvang. Drie op de vier werkende Vlamingen met kinderen jonger dan vijftien jaar maken gebruik van kinderopvang terwijl ze werken. Het kan gaan om betaalde kinderopvang, onbetaalde opvang door familie, burens of vrienden en oppas door de eigen inwonende partner. Vrouwen doen minder vaak een beroep op kinderopvang dan mannen (70,4% tegenover 78,4%). Een belangrijke reden voor dit verschil heeft te maken met deeltijdarbeid: vrouwen werken vaker deeltijds en hebben bijgevolg minder nood aan

kinderopvang tijdens hun werkuren. Hooggeschoolde vrouwen maken met 74,4% ook opvallend vaker gebruik van kinderoppas dan laaggeschoolden (64,6%). Bij mannen zien we weinig verschil naargelang onderwijsniveau. Ook hier geldt dat laaggeschoolde vrouwen die werken vaker een deeltijdse betrekking hebben dan hooggeschoolden.

Bij koppels met kinderen zien we dat de nood aan opvang daalt naarmate het aantal kinderen in het gezin toeneemt. De verklaring moeten we voornamelijk zoeken bij de vrouwen, die vaker deeltijds gaan werken naarmate er meer kinderen komen. Bij de werkende alleenstaande ouders maken vrouwen met 61,8% opvallend minder vaak gebruik van kinderopvang dan mannen (87,6%). Weerom werken vrouwen in deze gezinspositie heel wat minder vaak voltijds dan mannen.

Als we het gebruik van kinderopvang bekijken in het licht van de kenmerken van de job, zien we dat voltijds werkenden een grotere nood aan kinderopvang rapporteren dan deeltijds. Ook loontrekkenden brengen hun kinderen vaker onder bij een oppas dan zelfstandigen. Zelfstandigen met een eigen zaak vestigen die dan ook vaak in of rond de eigen privéwoning. Bij de beroepsgroepen vallen de administratieve bedienden op (ISCO 4-5) doordat ze relatief weinig gebruik maken van kinderopvang.

Qua soort kinderopvang staat de oppas door familie, buren en vrienden met 38,7% op nummer één. Maar ook betaalde opvang (31,3%) en opvang door de inwonende partner (30%) worden frequent vernoemd. Mannen vermelden in 42,5% van de gevallen dat hun inwonende partner de kinderen opvangt terwijl ze werken. Dat is heel wat meer dan bij vrouwen (13,5%). De reden moeten we zoeken in het kostwinnerschap en de opkomst van het anderhalfverdienersgezin.

Naar onderwijsniveau zien we dat hooggeschoolden met 46,2% opvallend vaak hun kinderen onderbrengen bij formele vormen van opvang (betaalde kinderopvang). Laaggeschoolden wijzen op hun beurt in meer dan de helft van de gevallen de inwonende partner aan als voornaamste opvang voor de kinderen tijdens hun werkuren. De middengeschoolden doen dan weer het vaakst een beroep op familie en kennissen (45,2%). Het prijskaartje dat aan elk van deze vormen verbonden is, speelt ongetwijfeld mee in het vastgestelde verschil qua gebruik van formele opvang.

De gebruikte kinderopvang naargelang statuut wijst uit dat bedienden het meest gebruik maken van betaalde opvang (41,7%). Arbeiders en zelfstandigen doen daarentegen het meest een beroep op de eigen inwonende partner. Niet toevallig bestaan deze twee beroepsgroepen vooral uit mannen.

De analyse naar beroepsgroep leidt tot conclusies die vergelijkbaar zijn met de verschillen naar onderwijsniveau. Ook hier zijn het de hogere beroepsgroepen die het meest gebruik maken van betaalde kinderopvang. Zo ook zijn het de lagere functieniveaus die vooral de inwonende partner aanwijzen als voornaamste kinderoppas tijdens de werkuren.

Als de gebruikelijke kinderopvang zijn deuren sluit wegens vakantie, moeten werkende ouders op zoek naar een alternatieve oplossing. Een op de vijf werkende Vlamingen met kinderen jonger dan vijftien jaar die gebruik maken van kinderopvang, heeft gedurende het voorbije jaar, wanneer de gewoonlijke kinderopvang niet beschikbaar was, een regeling getroffen op het werk om voor de kinderen te zorgen. Vrouwen deden dit met 26,2% dubbel zo vaak als mannen (13,8%). Ook de groepen die het meest van al gebruik maken van formele opvangvormen, namelijk hogereschoolden, bedienden en ambtenaren, alsook de hogere beroepsgroepen, hebben opvallend vaker iets geregeld op het werk om de kinderen te kunnen opvangen tijdens sluitingsperiodes.

Bibliografie

Geurts, K. & Van Woensel, A. (2005). *Zij en hij op de arbeidsmarkt. Genderzakboekje 2005*. Leuven/Brussel: Steunpunt WAV/ESF-agentschap Vlaanderen.

Geurts, K. (2003). Werk, gezin of beide? Verschillen tussen laag- en hooggeschoolden. In Steunpunt WAV-SSA. *De arbeidsmarkt in Vlaanderen, Jaarboek, Editie 2003* (pp. 213-225). Leuven.

Jacobs, T. & Lodewijckx, E. (2004). *Zicht op zorg. Studie van de mantelzorg in Vlaanderen in 2003*. Brussel: Centrum voor Bevolkings- en Gezinsstudie.

Potting, M. (2001). *Van je familie... Zorg, familie en sekse in de mantelzorg*. Z.p.: Aksant.